

באחת משבתות הקיץ עמד הרב מזוויקובקה על הבימה, על יד ארון הקודש, ודרש את דרשתו בפרשת השבוע שבספר במדבר.

הכתוב דבר הפעם בבלק בן צפור מן המואבים אשר בנפול עליו פחד בני ישראל אחרי נצחונם המהיר על סיחון ועוג, לא יצא לקראתם, כרגיל, בתכסיסי לחמה גלויים, אלא התחכם לתקפם מצד אחר, בשלחו לקרוא לבלעם מפתור העיר שיקללם. כמו חיה התיצבה לפני עיני רוח הנאספים אתו הנפלאה של נביא העכורים, אשר בעמוד לפניה לפתע פתאם מלאך ה', היא נתונה במשעול צר, גדר מזה וגדר מזה (מעין דוגמא של סמטת הנוצרים שבקצה העיר) — גלחצה בכל גופה אל הקיר, בלחצה את רגל אדונה אתה.

הדבר היה, כאמור, בעונת הקיץ, ביום שבת חם ובהיר, דרך החלונות הפתוחים נראה כר המרעה הקרוב גלוי וירוק וכאילו גם צעיר משהיה, אחרי אשר נקצר השבוע, ובלי משים נמשכו עיני האנשים אל ערמות השחת, שהתנוססו מעוגלות תחת כפת השמים, בתאר הרב את דמות שבעת המזבחות אשר נערכו בתוך השדה אל מול מחנה ישראל.

אולם: 'כל כלי יוצר עליך לא יצלח' — שאג הרב בקול האריה שלו, לאחר שתאר בצבעים נאמנים את מפה גפשמ של בני מואב.

לאחר שדבר עוד בחריפות על מעוז העם, תורתו, שעץ חיים היא למחזיקים בה וכו', הגיע אל עצם מטרת דרשתו בשבת זו, לשתי ההצעות שהיה לו להציע, האחת — גניזת ה'שמות' וגילוי הספרים הפסולים, והשניה — והיא הנכבדה — יסוד ישיבה לא גדולה בעירתם.

אבל שני הקמטים אשר הופיעו על מצחו, כאילו קמט להצעה, קמט להצעה, נתפשטו מיד, בהביטו אל האור אשר שרה כמעט על כל פנים, עוד לפני גשתו לדבר על הפרטים.

תנועה בלתי רגילה הורגשה בעזרת הנשים, כשנגע בדרך אגב בשאלת הימים, שאותם יצטרכו מעתה לספק לתלמידי החוץ. במשך רגעי מספר לא פסק שם רשרשו של האטלס העתיק לאורך כל הספסל שבכותל 'המזרח'.

— כלום יכול להיות ספק בדבר? הן גם מיר וולוז'ין לא בין כרכי הים הן, כי אם ערים רגילות בגבולות ליטה הענית.

— אם יהיה ראשיתך כצער, הנה ישנה תחת זה אחרייתך כאד — חזקם הרב בקריאה נלהבת, הוא עבר אל החלק האחרון, המשעשע, של הדרשה: אל המשל, והנאספים זעו, נצטפפו ואף גם שאפו רוח לרוחה.

בחבה בלתי מדומה הביטו הנשים אל הרבנית, אשר עמדה פה בשמלת הבטיסטה שלה ישרת הגזרה, כאשר הגיע הממשל אל בת המלכה היפה-פיה, ש'הכל חבבה חבה יתרה'.

לאור קרני השקיעה הזתירה פאתה הנכרית בכל שפעת תלתלי החזב על ראשה, ואמנם כעין הוד מלכות שפוך היה עליה, בדרתה אחרייכן מעל מעלות העזרה, כשזולי שמלתה נגררים לה וגולשים, מדרגה, מדרגה, אחריה.

בהגיעה אל המבוי, אשר שם מרתף הקרח, אספה בתנועת חן את קצות שמלתה וירדה, כיתר תברותיה, להעלות את מאכלי החלב.

עתה כבר שקעה השמש, בהשאירה רק אדימונית קלה בקצה גב

בית הכנסת. כר המרעה שבקצה הסמטה הכחיל וערפל התרומם מעל הגדר ועזי העדר, מרושלות וכבדות עטינים, עזבו בהמון את כר המרעה.

כבנות־דעת אמתיות התעכבו בקצה האחו, על יד גדר בית המרחץ, הסתדרו כדי לעבור דרך המבוא הצר, ומאליה, ללא רועה ומדריך, כונה כל אחת את פניה לביתה, גועה וחותרת לעביט השופכין, אשר על פני חלקת מימיו—דעה—תמצא את קליפתו של אותו הירק שנחתך הוכן לסעודה השלישית.

ואכן, אם כי עונת הקיץ אך זה החלה, ובמקשות הסביבה טרם הוצאו הירקות למכירה, הגה לסעודה הזאת, השלישית בשבת, הספיק גם הירק גדול סמטת הנוצרים: הצנון האדום או הלבן, אשר בהתכבו חתיכות אל תוך החלב החמוץ, ומעט מלח פזור עליו ממעל, לא נחשב בשום אופן בין מאכלי ליטה הגרועים. לא בקושי הישגה גם נוצת הבצל, אשר נאכלה חיה—שלמה, או מרוסקה וטבולה בחומץ—וגם המלפפון עזל הימים, אשר לשם ריחו בלבד פרחו פרורים לתוך חמיצת הסלק, המתנבלת בשמנת וחלמונות של ביצים, ולמה להתאונן? לא רע היה פה חלקם של אכלי הסעודה השלישית אפילו בפרשות כ'חקת' ו'בלק'.

הרבנית הצעירה, בעמדה כעבור שעה לפני הכירה הבוערת, טורחת בהכנות לסעודת 'מלוח מלכה', שוחחה עם שכנתה על מאכלי ליטה אלה, אשר אם לפני שנים—חיכה בחיוך המיוחד שלה—בראשית בואה אל העירה, בחלה בהם, הגה עתה הלא יערבו לחכה מכל מטעמי פולין.

היא היתה לבושה עוד אותה שמלה בטיסטה ישרת גורה, ורק סיגר בד ביתי קשור למטה מחגורתה, וברחמי אם הביטה השכנה אל ידיה הקטנות, המתנועעות נוע והבהב בלבגוניתן, בקלפן את תפוחי האדמה האמריקניים הגדולים.

כשהגחלים שמסביב לחצובה והעמו, הטילה לתוכן בתנועת יד

זריזה זוג דגים מלוחים הולנדיים לצליה, וא—בהכינה ללפת תפוחי האדמה את הצייר של אותם הדגים עצמם, הואיל והרוטב של מלפפוני אשתקד אול—פרשה בקצה השולחן מפת חול פשוטה, ושבה לדבר עם שכנתה על סדר הגניזה אשר תערך בקרוב—תיכף אחרי 'תשעת הימים'.

בשלישי בשבת עם דמדומי השחר היה עוד הערפל כבד וכהה, כאשר ירד הרב אל בית המרחץ הישן.

אחרי עברו את 'המדור הקר' עם שורות ספסליו וברזיו המנט־פיים, בא אל החדר הקטן, אשר בו מקוה המים לטבילה. פה חטט בפי התגור והדליק קיסם עץ להאיר, הציץ כמפקפק אל חלקת המים האפלים שמתחת, ואחרי שטבל, התעטף בסדינו, ובמחזה, אשר כאילו הודכך אחרי הרחיצה, עלו—למרות אי הת־אמת המקום—הדברים שעליו לאמרם היום בשעת הגניזה.

עתה לא היה עוד החלון מחוסר התריסים כה עכור כשהיה, ומבעדו נשקפו כמעט בבהירות ערמות השחח אשר בכר המרעה הקרוב.

בתוך המבוא הצר, זה אשר עזי העדר עוברות אותו יום יום בשורה, נראו בבירור פני כורך הספרים, אשר גשא קני סוף רענגים מלוא זרועותיו כדי לקשט בהם לכבוד היום את סמטתו—וכל הנסיונות של פסוקי האבל לחדור אל ארג דרשתו של הרב נתבדרו והיו כלא היו.

בהציתו את מקטרת העצם, שאותה נהג לקטר במוצאי שבתות, עבר, לשם קצור הדרך, את המבוי הסובב את בתי 'ההקדש' ובא אל פלוש בית־התפלה, אשר שם, בין צבורי 'שמות' וארגזים, חכה לו בתוך האפלולית, השמש הזקן.

—הכבר תובאו כלי החרס?—שאל, במצצו את המקטרת, והוא נגש אל הארגזים שבקצה הפרוודר השני.

פה, בין יריעות של קלף, נמצאה תבילה אשר הביאה אמש מבית

הקהל מתוך ארונות ספריו, ואותה בדק עתה לאור הנר שהודלק, בהניחו, מאהבתו את הסדר, את 'שמות' ספרי הקבלה לחוד ואת אלה של ספרי המחקר לחוד, ובהבדילו אפילו—אם כי נראה לו לעצמו מוזר הדבר—בין דפי הרמב"ם ועלי הראב"ד, הואיל והם היו בעלי פלוגתא.

לבסוף טיפס לעלות לעלית הגג, אשר שם נמצא ספר תורה אחד קטן ופסול ושיורי הגוילים שנתחללו בפרעות סמיונובקה הכפר, בהגיעו לכרכוב העליון, נשען רגע אל אחד מזיני הגג מתוך צפיה לשמש שעלה אחריו עם נרו.
—הגנוז כבר בימך, ר' מוטי?—שאל.

—בימי לא גנוז, בימי אבי אבי גנוז—באנח ר' מוטי, בגששו למצוא את השלב האחרון, ופה, בברואם שניהם לתוך תא צר, אשר ריח של תשמישי קדושה עתיקים מאד ומאובקים מאד נדף בו, הרים הזקן את נרו והאיר לכל מלא קומתו את ארון הקודש הישן, זה אשר מבין פתוחי עציו הציצה, חרדה וכמו חיה, יונת אדם הנתונה בין לועי אריות—סמל העם העברי בין אומות העולם.

'הנה כי כן, נפלא, נפלא—לחש הרב, בהודקפו, מבלי אשר ידע, מה נפלא כאן בעצם, ובהרגישו כי הצמרמורת המחלחלת בגבו היא קשה מנשוא, ודברי האגדה, אשר 'מה יונה זו פושטת צוארה לשחיטה ואינה מפרכסת, כך ישראל נותנים את נפשם על קדשי' הם, חתלו כמו בערפל את עיניו, כאשר גחן אל תבת העמוד, שמתוכה בצבצו גיולי סמיונובקה המחוללים.

ופתאם נרתע השמש מן הארגו שבפינה וקרא:

—אבל הוא הלא ערום, רבי.

—מי?—נבהל הרב, מבלי אשר יכיר בעצמו את קולו, אשר שום הד לא היה לו פה.

—'ספר הטהרה!'—הוריד השמש את הנר אל הארגו, שבו היה מוטל ספר תורה קטן, ערום אמנם, ללא מעיל ומפה—הורב,

באתו ב'עצי חייו' בזהירות, הכניס אותו ברחמי אב אל תחת כנפי בנדו, וככה גם ירד, נרגש ומגשש ברגליו בסולם, אשר ליד שלביו האחרונים, בצדי הפלוש, עמדו כבר מתפללי 'ותיקין' הראשונים.

מינה, הזקנה מינה ממשפחת הכהנים, והיא אלמנה ובנים אין לה, השכימה בכונה לקום באותו בוקר, בהחליטה להוציא את העו אל המרעה עוד לפני גמר תפילת ה'מנין' הראשון. אולם עד אשר יצאה אל הרפת החזרה ועד שסננה את החלב והרתיחה, הגיעו כבר קרני השמש עד קצה טס נחושת הקלל אשר על פני המדף, ואז—בלבשה את בגד האטלס המוצק שלה, אשר הד קול של שלשלת יוחסין עתיקה מאד עלה מרשרוש, ובחבשה לראשה את שביס הציצין 'מתוך השערה', מבלי להס' תכל במראה, כי מראה לא היתה לה, הוציאה מתחת לקורה—אוי לגורלה, גורל אשה עלי אדמות—את חבילת דפי ה'ציאנה' וראינה, ירושת האמהות, ויצאה וסגרה אחריה את הדלת. כי השעה לא היתה שעת-כושר, זה לא היה מוטל בשום ספק, מתוך הבית שמנגד—זאת ראתה היטב—יצא גבאי בית הכנסת, פרוץ כולה, בקפוטת צמר, הנערים-בניו נושאים אחריו סל של 'שמות' (עלי ספרים ממש) במוט בשנים.

מתוך חולשת דעת אחזה בחבל הנתון בקרני העו ומשכה אותה משוך ופסוע בצדי הרחוב עם חבילת ה'שמות' המסופקים מתחת לבית-שחיה, עד אשר באה לבאר המים, ששם קשרה את קצה החבל לעמוד הקילון, ובהתכוצה, כי נסבו עליה מכל צד הנע' רים, פונה את פניה לעבר 'עזרת הנשים'.

אבל הילדים חסמו בפניה את הדרך, באימם להתיר ולשבת בר' כיבה על העו.

—הנה מינה עם התחינה—אמרו—ומבית התפלה יוצאים אותה שעה המתפללים, עם גמר תפילת ה'מנין' השני, ובצר לה, בקשה

מפלט בצדי הפלוש. הגנה נתקל מבטה בעיני הרב. העומד בכל מלא תלבושת השיראין על יד הארגונים, ולה היה כאילו עברה מפאנא ממדבר להט לגן מצל.

—פנו דרך למינה מבית הכהנים—אמר, בפשטו את ידו לקחת ממנה את חבילתה.

במהירות הברק התנשא לפניו זכר האשה אשר הביאה את קומץ הסולת שלה לקרבן. כאשר לכהן נראה: 'אל תבוזה עליה, כאילו נפשה הקריבה'.

כעבור שעה היה מצב הדברים כך, שצריך היה לשלוח את בעלי-העגלה אחרי הסוסים הרועים באחו ולרתום.

שורת כלי החרס, שלשים במספר, גמלאו, וסודרו וכוסו במכ-סאות, כאשר הוציא ושם עליהם השמש את שיווי הפרוכת. הגנה נזכר ברוך ברן—הוא מוקני העדה וגדול, אחרי הרב, מכולם בתורה—כי במזוזה ביתו, מתחת למרישים, יש עוד חבית-לה שלמה של 'שאלות ותשובות' אשר נתחבו שמה על ידי אביו זקנו, והוא סלק את כנפי בגדו לצדדין ורץ כה קל ברגליו דרך הרחוב, ששום נכד מנכדיו לא יכול להדביקו.

עתה נצטוו המנגנים להסתדר בשתי שורות, שנים מול שנים, בכליהם, בעוד אשר בעלי העגלה, אב ובנו, לבושים שניהם בקפוטות קמלט—שוט או רצועה לנרוו הסוסים אין בידיהם—הסיעו את עגלותיהם אל מול הסמטא המובילה לככר השוק.

כעין חיוך של בושה נראה על פניה של הרבנית, כשיצאה מחצר בית הקהל לבושה בשמלת צמר, ורק סודר קל על כתפיה, בו בזמן שעל הרוב הגדול של הנשים—הן בעלות הבית האמתיות בעיריה—שומה היתה התלבושת ה'זוויקובקאית' המיוחדת, היינו: שמלת אטלס, סיגר פסים עשוי קפלים, הפסים נתונים לאורך האריג, ושביס קטן, שחור וחלק, עם שני ציצים המודק-רים וזעים בשעת הליכה.

אולם כשהגיעו אל ככר השוק והמנגנים הרימו משני הצדדים את כליהם—שני תופים, הצוצרה אחת וכנור דק צלילים, שוב לא היה פה מקום להסתכלות בפרטי תלבושת.

בהכרת ערך התפקיד וכובד ראש, אשר היה אולי רק לפרות העלות, בהוליכן את הארץ משדה פלשתים לבית שמש, פסעו הסוסים פסוע והישיר לאורך השוק, בין שתי שורות הבתים והחנויות הסגורים, בתוך עתרת האבק והקהל הנלהב. תמהים עמדו פקיד הפוסטה ולבלרי בית-הפקידות מזה ומזה ליד בתי משרדם.

גלויי ראש מפני הכבוד עם הבעה של קוצר השגה על מצחית בני הנכר שלהם—הם גם נמשכו עם ההולכים עד לעצם בית הקברות, אל הקבר הפתוח, במקום אשר בלי אומר ודברים ורק בקולו בלבד העביר הרב רעד טמיר ובלתי נתפס בלבבם. ואמנם מזועזע היה קולו של הרב, בדברו על הזוג הנפלא הזה, ישראל וארייתא, אשר לא יפרדו, וגם על 'המובן מאליו, אשר בבוא היום הגדול, יום הגאולה, וכל העצמות היבשות תחיינה—חיו אתן גם הגוילים האלה, שאותם אנו מורידים היום אל הקבר.

'הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי הבאתי אתכם אל אדמת ישראל'—שלח הרב את ידו והושיטה פעם כלפי האהלים' וקברי האבות ופעם כלפי המצבות ו'הציגונים' של התינוקות, וכמו אנה עברה בין האילנות, אשר זעו מעברים וכפפו ראשם.

זאת לא היתה עוד צדת זיוויקובקה המצערה, אשר בחירי בניה ינהרו זה עשרות בשנים למדינות הים, אלא קבוץ בן ארבע מאות שנה עם שורה של חמשה-עשר רבנים מופלגים בראשו, עם משפחות-כהנים, פרנסים-דור וגבורים-הללים, אשר מתו מות ישרים על קדוש השם, ויבכה לא רגילה, רחוקה בהחלט מיבבת-אוננים, נשמעה במשך רגעים אחדים בלי הפסק במלוא כל החלל.

ברוך ברן, זקן העדה, זה שהוא גם גדול מכולם בתורה, פרש את מטפחת המשבצות שלו על גג אוהל אביו ונחן וכבש בה מתוך התיפחות את פניו, בעוד אשר האלמנה מינה, מינה מבית הבהנים, נדחקה ובאה עד מקום 'אחוזת-נחלתה', ארבע האמות שקנתה לה על יד קבר בעלה, ובאשר עמדה—שם צנחה וגם דבקה בעשבים אשר מתחת, כאלו לא היה לה עוד צריף קטן עם רפת בצדו בטבור העירה ועז חולבת בכר המרעה שמאחורי בית הכנסת.

אבל דוקא עתה סיים הרב ב'ובא לציון' רגיל ונגש הראשון לס' תימת הקבר.

אחרי המגנים עם כליהם ירדו הנאספים חבורות, חבורות אל הכר הקרובה למעברות הנהר, וכאן, על פרשת דרכים, לקול תרועות החצוצרה וצלילי הכנור, ראו הכל, בגשת הרב אל בעל העגלה הזקן, כדי לברכו בצאתו לדרכו.

—הולך הוא לטחננבקה להביא בחורי ישיבה—הנברר לכולם, בראותם את האור אשר נז על פני הרב, בעוד אשר שולי בגדו מתנפנפים גפנוף של שאר רוח באויר—ומחרישים עמדו רגע אחד תחתיהם, בהביטם אל העגלן ההולך ומתרחק, מעומה, בעגלתו בין שני שדות התבואה, אשר משני עברי הדרך.

היום הראשון

בזמן שאני נולדתי לאמי, רבנית העירה הענייה ממעש, ילדה בעלת האחוזה, האשה התקיפה, את בנה הבכור שהיה גם בנה היחיד.
בן-הנגידים הזה היה לי אחר כך לא פעם לשטן על דרכי בחיים.

כבר בפגישתנו הראשונה, פעם בצדרי קיץ בשבת, כשאני ילדה רפת-אונים, חתרתי בשארית כוחי אל יער הארנים אשר בקרבת האחוזה, שסה בי מאחורי הגדר את כלבי הצרם.
קול צעקתי היה, כנראה, מחריד מאד, כשהתגודדתי פה בין החומות הקודרות והאטומות ללא מוצא, כי גם מן השער הראשי, גם מן הגן הקרוב באו הנערים המשרתים והשתיקו את הכלבים תוך-כדי-מרוצה, בקראם אותם בשמותיהם. ואז, בהשעני בצדי גדר אחת, אשר לטפס ולעלות עליה היה למעלה מכותותי, ראיתי אותי, את בן האדונים, כשהוא עומד בגרבי המשי הקצרים שלו, גלוי ראש וגזו, עם ברק של זדון על פניו השבעים—ושנאתיו.
אבל כל זה היה אחרי-כך כבר ויכתב אולי בפרוטרום במקום אחר. הפעם הפצתי רק לספר את זה שקרני ביום חיי הראשון, יום חורף קצר וחפל עם עננים נמוכים ובלתי משמחים כלל על שמי עירתי.
עוד עם ערוב היום הקודם, בשעת הדמדומים, התעכבה על יד